

NUTQ USLUBLARIDA RASMIY USLUBNING O‘RNI

Eshboyev A.

Termiz davlat universiteti talabasi

[*abroreshboyev04@gmail.com*](mailto:abroreshboyev04@gmail.com)

Ilmiy rahbar: filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori H.Bozorov

[*hamidbozorov65@gmail.com*](mailto:hamidbozorov65@gmail.com)

***Annotatsiya.** Ushbu maqolamizda rasmiy-idoraviy uslubning boshqa uslublardan o‘xshash va farqli tomonlari o‘rganib chiqilgan, bundan tashqari bu uslubning leksik-semantik, grammatik jihatdan tahliliga ham alohida urg‘u berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** rasmiy uslub, badiiy uslub, ilmiy uslub, ishonchnoma, subyektiv baho ifodalovchi shakllar.*

***Annotation:** In this article, the similarities and differences of the official-departmental style from other styles have been studied, in addition, special emphasis has been placed on the lexical-semantic and grammatical analysis of this style.*

***Key words:** official style, artistic style, scientific style, power of attorney, forms expressing subjective assessment.*

Rasmiy-idoraviy uslubning boshqa uslublardan asosiy farqlaridan biri lug‘aviy va grammatik xususiyatlariga ko‘ra farq qiladi. Ushbu uslub leksikasi, asosan, kitobiy va xolis so‘zlardan iborat bo‘lishi bilan birga shu uslub bo‘yog‘iga ega bo‘lgan yuqorida ko‘rsatilgan, quyidagi imzo chekuvchilar yo‘llanadi, qabul qilib oluvchi mazkur kabi so‘z va turg‘un birikmalarini ham o‘z ichiga oladi. Rasmiy-idoraviy uslubi leksikasining yana bir xususiyati unda proffisional yuridik, diplomatik, ma'muriy terminologiyaning mavjudligidir. Akt, guvohnoma, qaror, hal qiluv qarori, qidirish, elchixonona muxtor elchi, ishonchli vakil, shartnoma, bayonot. Mazkur uslubdagi ko‘plab ma'muriy va adliya

sohalarida qo'llanilgani uchun u ko'p janrli uslub sanaladi. Rasmiy-idoraviy uslubda eskirgan so'z va iboralar o'rni bilan ishlatilishi mumkin.

Davlat idoralari tomonidan chiqariladigan qarorlar, qonunlar, nizomlar, xalqaro hujjatlar rasmiy-idoraviy uslubda yoziladi. *Ariza, tilxat, ma'lumotnoma, chaqiruv qog'ozi, taklifnoma, shartnoma, tarjimai hol, e'lon, tavsifnoma, dalolatnoma, hisobot* kabilar ham shu uslubda yoziladi. Bunday uslubdagi hujjatlar qisqa, aniq, barcha uchun tushunarli qilib tuziladi. Bu uslubning asosiy belgisi: jumalarning bir qolipda, bir xil shaklda bo'lishi. Bu uslubda ham so'zlar o'z ma'nosida qo'llanadi, ko'pchilikka ma'lum bo'lgan ayrim qisqartma so'zlar ishlatiladi, har bir sohaning o'ziga xos atamalaridan foydalaniladi. **“Qaror qilindi”, “inobatga olinsin”, “ijro uchun qabul qilinsin”, “tasdiqlanadi”, “yuklatilsin”, “belgilansin”, “o'tkazilsin”, “tayinlansin”** kabi so'z va so'z birikmalari ko'plab uchraydi. Ushbu uslubning yozma va og'zaki ko'rinishlari mavjud bo'lsa ham, qat'iy qonun-qoidalariga amal qiladi, binobarin, o'zining til me'yorlariga rioya qiladi. Shulardan biri aniqlikdir. Bu uslubning boshqa uslublardan ahamiyatli jihatlaridan yana biri rasmiy matnlarda noaniqliklarga, izohtalab o'rinlarga yo'l qo'yilmaydi. Fikr va mazmun sodda, aniq va tushunarli tilda bayon qilinishi lozim: “Men, Eshboyev Abror Raxmatulla o'g'li, 2004-yil 18-mayda Surxondaryo viloyatida, dehqon oilasida tug'ildim. Otam – Qurbonazarov Raxmatulla Eshboyevich xususiy firmada ekskavatorist, onam – Xabilova Gulnora Xalilovna uy Bekasi” kabi.

Rasmiy-idoraviy uslubda ko'pincha darak gaplardan, qaror, buyruq, ko'rsatma kabilarda esa buyruq gaplardan ham foydalaniladi. Bu uslubda gap bo'laklarining odatdagi tartibda bo'lishiga rioya qilinadi:

K.S.Hotamov Toshkentda 2 oylik malaka oshirish kursida bo'lishi davrida korxonaning bosh mutaxassislik vazifasi muhandis Mamatov Rahmonali Abduxoliq o'g'liga yuklatilsin. Iqtisod bo'limning katta mutaxassisi A.Saidbekova 2019-yil 10-maydan o'z roziligi bilan shu bo'limning yetakchi mutaxassisi lavozimiga o'tkazilsin.

Rasmiy uslub hozirgi o'zbek tilining davlat-ma'muriy, huquqiy muassasalarida, rasmiy diplomatik munosabatlarida namoyon bo'ladigan ko'rinishidir. Qonun matnlari, farmonlar, farmoyishlar, buyruqlar ta'kidlaganimizdek ana shu uslubda shakllanadi. Ushbu uslubning yozma va og'zaki ko'rinishlari mavjud bo'lsa ham, qat'iy qonun-qoidalarga amal qiladi, binobarin, o'zining til me'yorlariga rioya qiladi. Shulardan biri aniqlikdir. Bu uslubning boshqa uslublardan ahamiyatli jihatlaridan yana biri rasmiy matnlarda noaniqliklarga, izohtalab o'rinlarga yo'l qo'yilmaydi. Fikr va mazmun soda, aniq va tushunarli tilda bayon qilinishi lozim: Men Eshboyev Abror Raxmatulla o'g'li, 2004-yil 18-mayda Surxondaryo viloyatida, dehqon oilasida tug'ildim. Otam-Qurbonazarov Raxmatulla Eshboyevich xususiy firmada ekskavatorist, onam-Xabilova Gulnora Xalilovna uy bekasi.

Badiiy, so'zlashuv, publitsistik uslublarda so'zlarni qolipga solmay, nutq sharoitiga qarab erkin foydalansa bo'ladi. Rasmiy-idoraviy uslubda fikr-mulohaza, bayon asosan bir qolipda ifodalanadi. Masalan, 1-ilovadagi ishonchnoma shakliga e'tiborimizni qaratsak:

1-ilova

ISHONCHNOMA

Men, Termiz Davlat Universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'limi 3-kurs 222-guruh talabasi Eshboyev Abror Raxmatulla o'g'li, O'zbek filologiyasi fakultetining 2-bosqich talabasi Abduvoitov Dilshod Ilhom o'g'liga (AC seriyadagi 9152600 raqamli pasportga ega) universitet g'aznasidan menga tegishli 2024-yil may oyi stipendiyasini olish uchun ishonch bildiraman.

(imzo) A.Eshboyev.

2024-yil 1-may

A.Eshboyevning imzosini tasdiqlayman.

O'zbek filologiya fakultetining dekani (imzo) H.Axmedov

(muhr)

2024-yil 1-may

Yuqoridagi qolipga ko‘ra, shaxsiy ishonchnoma erkin usulda, odatda, qo‘lda yoziladi, unda, albatta quyidagi zaruriy qismlar bo‘lishi kerak:

1. Hujjatning nomi (Ishonchnoma).
2. Ishonch bildiruvchining to‘liq nomi (ismi, familyasi, otasining ismi).
3. Ishonchli shaxs (ishonchnoma berilgan shaxs)ning to‘liq nomi.
4. Ishonchnoma mazmuni (topshirilgan vazifalarni aniq ko‘rsatish).
5. Topshirilgan vazifalarni amalga oshirilishi zarur bo‘lgan muassasaning nomi.
6. Ishonch bildiruvchining imzosi.
7. Berilgan (yozilgan) vaqti.
8. Ishonch bildiruvchining imzosini tasdiqlagan shaxsning lavozimi va imzosi.
9. Ishonch bildiruvchining imzosi tasdiqlangan sana va muhr.

Shu tarzda ariza, ishonchnoma, bildirishnoma, tabriknoma, ma’lumotnoma, shartnoma singari turli xarakterdagi rasmiy hujjatlarning o‘ziga xos bayon etish qolipi mavjud. Leksik-semantik-stilistik jihatdan olib qaraganda esa rasmiy uslubga oid matnlarda badiiy uslubga xos bo‘lgan, voqelikni, inson hissiyoti, fikri va harakatlarini obrazli tasvirlashga yo‘naltirilgan badiiy tasvir vositalari uchramasligi, binobarin, o‘xshatish, epitet, jonlantirish, metafora, mubolag‘a, litota va boshqa vositalar, poetik leksika elementlari deyarli uchramasligini ko‘rish mumkin.

Ayni paytda, ularning har birining so‘z va turg‘un birikmalari ham mavjud bo‘ladi. Masalan, huquqiy hujjatlar matniga ko‘z yugurtirsak, ularda boshqa uslublarda deyarli uchramaydigan atamalar qo‘llaniladi: ma’muriy javobgarlik, fuqarolik majburiyati, fuqarolik holati, fuqarolik javobgarligi, aybdor, gumondor, jabrlanuvchi, sudlanuvchi, guvoh, jamoat kafilligi, surishtiruv, jamoat kafilligi jabrlanuvchi bilan yarashuv va boshqalar. Bu kabi atamalarga duch kelishimizning o‘zi ham rasmiy idoraviy uslubning uslublar ichidagi o‘ziga xos o‘rnini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, ish qog‘ozlari va ish hujjatlarining xilma-xilligiga qarab ularga oid atamalarning me’yorlashuvi va chegaralanuvi ham kuzatiladi.

Qiyos uchun diplomatik munosabatalar doirasidagi soʻz va iboralarga koʻz yugurtiraylik: ahdlashuvchi oliy tomonlar, elchi, elchixonona, muxtor elchi, ishonchli vakil, nota, ratifikatsiya, shartnoma, bayonot, qoʻshma bayonot, deklaratsiya, tashrif, qarorgoh kabilar. Ushbu uslub uchun oddiy soʻzlashuv uslubiga oid boʻlgan soʻzlar, jargonlar, ekspres-emotsional boʻyoqdorlikka ega boʻlgan soʻzlarning ham ishlatilishi meʼyor sanalamaydi. Shu jihatlari bilan ham rasmiy-idoraviy uslub boshqa uslublardan keskin farqlanadi. Masalan, girgитton, oʻrgilay, haligi, mullaka, baraka topgur, miyasi gʻovlab ketdi, churq etmaslik kabi.

Rasmiy uslub grammatik jihatdan koʻp hollarda ilmiy uslubga oʻxshab ketadi, lekin boshqa uslublardan farqlanib turadi. Masalan, koʻplik qoʻshimchasi (-lar) ilmiy va qisman rasmiy uslublardan tashqari boshqa uslublarda *umumlashtirish, hurmat, taxminlash, kuchaytiruv-taʼkidlash* kabi uslubiy maʼnolarni ham qoʻllashda ishlatiladi: **Ahmadlar keldi** (umumlashtirish); **Buvimlar keldi** (hurmat); **Soat oʻnlarda uchrashamiz** (taxminlash); **Qalbim quvonchlarga toʻldi** (kuchaytiruv). Subyektiv baho ifodalovchi -cha; -choq; -loq; -toy; -gina (-kina;-qina) kabi bir qancha qoʻshimchalar boʻlib, ular kichraytirish-erkalash shakllari deb ham yuritiladi. Bu qoʻshimchalar ot va sifatlarga qoʻshilib, shu soʻzlar ifodalagan narsa va tushunchaga soʻzlochi (yozuvchi)ning subyektiv (salbiy va ijobiy) munosabatini bildiradi: Masalan, *Bu shirin qizcha kun boʻyi nimalarni oʻylab oʻtirar ekan; Toychoq onasiga ergashib yugurib ketdi; Shoʻrpehonaginam! Shuncha sinovlarga chidadi; Bolaginam-oppogʻim, boʻtalogʻim-dombogʻim!*

Misollar shuni koʻrsatadiki, ushbu qoʻshimchaga ega boʻlgan soʻzlar soʻzlashuv, badiiy va publitsistik uslubda koʻproq uchraydi. Ilmiy va rasmiy uslublarda esa nafaol hisoblanadi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, oʻzbek tilida gapda soʻzlarning, yaʼni gap boʻlaklarining odatdagi tartibi mavjud boʻlib, bu tartibga koʻra ega kesimdan oldin, aniqlovchi aniqlanmishdan oldin, toʻldiruvchi va hol kesimdan oldin va kesim gapning oxirida joylashadi. Ilmiy va rasmiy uslublarda gapda soʻzlarning

odatdagi tartibi qat'iy saqlanadi. Masalan, *“Meni institutning katta o‘qituvchisi lavozimidan o‘z ixtiyoriga ko‘ra ozod etishingizni so‘rayman”*. Lekin so‘zlashuv, badiiy, publitsistik uslublarda uslubiy bo‘yoqdorlikni oshirish uchun gap bo‘laklari tartibi o‘zgarishi (inversiya) mumkin: *“Omoch sudrab, qo‘sh haydardi, Azob edi u hayot. Qarimasdi o‘sha mahal, Qani, bo‘lsa bitta ot!”* (A.Muxtor. Mukofot)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Nurmonov A., Sobirov A. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: ILM ZIYO, 2013.
2. Mahmudov N., Rafiyev A., Yo‘ldashev I. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. – Toshkent: Cho‘lpon, 2013.
3. Mahmudov N., Rafiyev A., Yo‘ldashev I. Davlat tilida ish yuritish. – Toshkent: Cho‘lpon, 2007.
4. Mukarramov M. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining ilmiy stili.
5. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mahmudov N., Odilov Y. Davlat tilida ish yuritish. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
6. Qo‘ng‘urov R, Karimov S. O‘zbek tili stilistikasi va nutq madaniyati. – Samarqand, 1984.
7. Sultonsaidova S., Sharipova O‘. O‘zbek tili stilistikasi. – Toshkent: YURIST MEDIA MARKAZI, 2009.